

ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ІМЕННИКАХ-ЮКСТАПОЗИТАХ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі виявлено й схарактеризовано основний різновид зв'язків гіпонімів у номінації термінологічних іменників-юкстапозитів із гіперо-гіпонімійними відношеннями – формально-семантичний.

Ключові слова: формально-семантичні зв'язки, гіперо-гіпоніміїні відношення, термінологічний іменник-юкстапозит.

Abstract

The main variant of hyponymic relations in the nomination of terminological nouns- juxtapositions with hyperhyponymic relationships - formal-semantic - is identified and analyzed in the paper.

Keywords: formal-semantic links, hyper-hyponymic relationships, noun-juxtaposition of terminology.

Вступ

Для сучасної української літературної мови характерним є утворення компактних за структурою лексичних одиниць – юкстапозитів. Юкстапозитом (від франц. *juxtaposition* – розміщення поряд, від лат. *juxta* – поряд, біля і *positio* – положення) вважаємо поєднання двох чи більше слів без сполучних голосних та з обов'язковою ознакою його оформлення – дефісним правописом [1: 189]. З'ясування особливостей структури й семантики таких одиниць є актуальним завданням сучасних лінгвістичних досліджень.

Метою роботи є виявлення різновидів зв'язків гіпонімів у номінації термінологічних іменників-юкстапозитів із гіперо-гіпонімійними відношеннями.

Результати дослідження

У сучасному мовознавстві традиційно прийнято вважати, що гіперо-гіпоніміїні відношення між термінами конкретних систем «виникають або внаслідок синтагмозначень гіперонімів, або шляхом актуалізації їх парадигматичних значень» [2: 192]. У першому випадку «співгіпоніми мають стійкий експліцитний характер, вони ілюструють з'єднання попередньо розчленованих образів сприйняття в певні семантичні сутності, що відтворюють зміст видового поняття і тим самим формують семантику гіпоніма» [2: 192]. Для номінації нового значення, тобто видового поняття, одного тільки родового терміна недостатньо, найменування відбувається завдяки актуалізації мовною одиницею її синтагматичних властивостей – з опорою на значення лексичного конкретизатора. Реалізація синтагмозначень відбувається внаслідок лінійних контактів між мовними одиницями: «родовий термін» → «видовий термін». Нові конкретизатори, за спостереженням М. П. Кочергана, «вносять у сигніфікат сформованої складеної номінації, у якій актуалізовано родо-видові відношення між поняттями певної науки, нові дані про родові поняття» [3: 14].

Спільність гіпонімів однієї родо-видової мікрогрупи в цьому випадку виражається не тільки семантично – за допомогою інтегральних сем, а й спільними терміноелементами. Відношення, які при цьому встановлюються, називають *формально-семантичними*. Д. П. Шапран, яка вивчала цю категорію на основі української маркетингової терміносистеми, зазначала: «Якщо розвиток гіпонімії відбувається формально-семантичним способом, гіпонімічні парадигми на рівні словотвору часто утворюють термінологічні словотвірні гнізда, що підтверджує системний взаємозв'язок плану вираження та плану змісту» [4: 208].

З-поміж термінологічних іменників-юкстапозитів, пов'язаних гіперо-гіпонімійними відношеннями, найбільш яскраво ілюструють це твердження термінологічні словотвірні гнізда – родо-видові мікрогрупи юкстапозитів. Виявлено, що формально-семантичні відношення – це

основний тип вираження гіпонімів у гіперо-гіпонімійних мікрогрупах іменників-юкстапозитів. Їхнім гіпонімійним опозиціям характерна наявність спільних елементів як у семах, так і в лексемах. Безперечно, це зумовлено специфікою семантичної будови таких одиниць. Особливістю структурно-семантичного зв'язку між компонентами іменника-юкстапозита є те, що один із них щодо всього юкстапозита є водночас і гіперонімом, і складником гіпоніма. Якщо в гіперо-гіпонімійні відношення вступають різні однослівні терміни, пов'язані родо-видовими відношеннями, то термінологічний іменник-юкстапозит як видове поняття (гіпонім) пов'язаний із таким гіперонімом, що є одночасно і його складником. У цьому полягає особливість подвійної функції компонента-гіпероніма [5: 7].

Формально-семантичні зв'язки послідовно ілюструють такі родо-видові мікрогрупи термінологічних іменників-юкстапозитів: **інженер** → *інженер-будівельник, інженер-гідротехнік, інженер-дефектоскопіст, інженер-диспетчер, інженер-дослідник, інженер-електрик, інженер-електронік, інженер-електрорадіонавігатор, інженер-енергетик, інженер-землевпорядник, інженер-інспектор, інженер-інструктор, інженер-конструктор, інженер-контролер, інженер-лаборант, інженер-лісопатолог, інженер-матеріалознавець, інженер-металург, інженер-механік, інженер-програміст, інженер-проектувальник, інженер-протезист, інженер-радіолог, інженер-радіофізик, інженер-радіохімік, інженер-таксатор, інженер-технолог-протезист, інженер-технолог, інженер-хімік* (усього 29 гіпонімів, організованих на основі формально-семантичної опозиції); **банк** → *банк-акцептант, банк-дилер, банк-еквайрер, банк-емітент, банк-кореспондент, банк- правонаступник, банк-ремітент, банк-відправник, банк-одержувач* (терміни-антоніми), *банк-депозитарій, банк-партнер, банк-платник, банк-посередник, банк-трасант, банк-кредитор, райфайзен-банк* та ін. (усього 18 гіпонімів із формально-семантичним вираженням); **країна** → *країна-засновник, країна-виробник, країна-господар, країна-дебітор, країна-експортер, країна-імпортер, країна-кредитор* та ін. (усього 17 гіпонімів із формально-семантичним вираженням); **організація** → *організація-виконавець, організація-консультант, організація-засновник, організація-прикриття* (усього 5 гіпонімів, організованих на основі формально-семантичної опозиції); **літак** → *літак-випробувач, літак-заправник, літак-перехоплювач, літак-ретранслятор, літак-розвідник*; **апарат** → *блок-апарат, вакуум-апарат, гамма-апарат, лот-апарат, рентген-апарат, торкрет-апарат*; **аналіз** → *андрогін-аналіз, експрес-аналіз, контент-аналіз*; **коефіцієнт** → *брутто-коефіцієнт, бета-коефіцієнт, крос-коефіцієнт*; **синдром** → *демлінг-синдром, піриформіс-синдром, форпост-синдром*; **принци** → *принци-консорт, принци-регент* та багато інших.

Гіперо-гіпонімійні відношення, що утворені через актуалізацію парадигматичних значень і мають імпліцитний характер та лише семантичне вираження, кваліфікують як **власне семантичні**. Власне семантичним гіпонімійним опозиціям властива лише семантична близькість. Але для гіперо-гіпонімійних мікрогруп іменників-юкстапозитів вони не характерні.

Висновки

Отже, для гіперо-гіпонімійних мікрогруп термінологічних іменників-юкстапозитів основним є формально-семантичний зв'язок вираження гіпонімів, а власне семантичні гіпонімійні опозиції юкстапозити не утворюють. Перспективним напрямком дослідження юкстапозитів як особливого різновиду складних одиниць убачаємо в подальшому їх вивченні на основі інших стилів мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Radomska L. A. Terminological noun-juxtapositions with correlative relations / L. A. Radomska // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2016. – Вип. 44. – С. 189 – 192.
2. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – [2 вид., випр. і доп.]. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
4. Шапран Д. Гіперо-гіпонімійні відношення в українській маркетинговій терміносистемі / Дар'я Шапран // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. / [укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 205 – 208.
5. Радомська Л. А. Семантичні відношення в термінологічних іменниках-юкстапозитах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Л. А. Радомська. – Вінниця, 2016. – 20 с.

Радомська Людмила Анатоліївна — канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: ludarad9@gmail.com

Radomska Ludmyla A. — Cand. Sc. (Eng), Assistant Professor, Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: ludarad9@gmail.com